

Suomen Lapin historiaa Pohjoiskalotin kontekstissa

Maria Lähteenmäki: Kalotin kansaa. Rajankäynnit ja vuorovaikutus Pohjoiskalotilla 1808–1889. Helsinki 2004 SKS. 519 s. Kuvitettu.

■ Maria Lähteenmäki on esittänyt tärkeän ja ajankohtaisen puheenvuoron keskustelussa, jota käydään Lapin historiasta, tämän päivän lappilaisista identiteeteistä, mentaliteeteista ja tulevaisuuskuvista. Näissä asiayhteyksissä nousevat esiin myös Pohjoiskalotin etniset ja kielelliset vähemmistöt, elinkeinojen yhteentörmäykset, Ylä-Lapin maanomistuskysymykset, uudisasukkaiden ja saamelaisten väliset suhteet sekä saamentutkimus ja erityisesti sen tieteellinen ja etninen paikantuminen. Kiistely on viime vuosina ollut kiivasta, kiihnyttäkin.

Oma juonteensa siinä ovat olleet osapuolten esiin tuomat käsitykset siitä, mikä on historian tutkijan rooli tässä kokonaiskuviossa ja miten hänen tulisi roolinsa hoitaa. Niinpä myös Lähteenmäen teos herätti keväällä reipasta keskustelua sanomalehtijulkisuudessa, lä-

hinnä Oulussa ilmestyvän *Kalevan* palstoilla. Tutkimuksen esiin nostamista teemoista tämän etupäässä tutkijavetoisen polemiikin kohteeksi valikoitui Lähteenmäen esittämä etnisen diskurssin ja kolonialismi-puheen kritiikki.

Maria Lähteenmäen lähtökohtana tuntuisi olevan kahden seikan näkyväksi tekeminen. Ensiksikin hän lähtee siitä, että ”Suomen Lappi” poliittisena, maantieteellisenä ja kulttuurisena entiteettinä syntyi tosiasiallisesti vasta Suomen sodan jälkeen vuosisataisen felledistriktin (Pohjoiskalotin yhteisalueen) purkamisen, alueliitoksen ja rajankäyntien seurauksena. Tässä prosessissa sille lankesi jonkinlainen huutulaislapsen osa siinä erilaisten kansalais- ja intressiryhmien perheessä, jossa ajatus kansakunnasta sikisi ja kypsyi. Toiseksi – edellä sanotusta huolimatta – Lähteenmäki ei suostu tarkastelemaan kohdettaan passiivisena ja tahdottomana kolonialististen operatioiden objektina vaan näkee sen tahtovana ja toimeliaana subjektina, joka täysimääräisesti, omaehtoisesti ja rationaalistekin käytti luovaa ongelmanratkaisukykyään omintakeisissa ja usein ristiriitaisissa olosuhteissa.

Lähteenmäki viittaa moniin eurooppalaisiin ja suomalaisiin tutkimusmatkailijoihin, jotka uuden ajan alusta lähtien ovat peilanneet vieraasta, väheksytystä ja eksotisoidusta ultima thulesta omaa kulttuurista kuvaansa. Näin nämä ovat tulleet osallistuneeksi sen jokseenkin yksiulotteisen Lappi-kuvan luomiseen, jota lappilaisille itselleenkin on tarjottu identitee-

tin rakennusmalliksi. Lähteenmäki kutsuu myös omaa työprosessiaan tutkimusmatkaksi, mutta se poikkeaa luonteeltaan edellä mainituista: toisin kuin menneisyyden tutkimusmatkailijat hän ei ole matkalla tunteuttomaan vaan omaan kotimaakuntaansa. Vierauden kokemus ei liity paikkaan vaan aikaan. Tuttuudesta nouseva hiljainen tieto on yksi mahdollinen avain lähdeaineistojen tulkintaan, ja tämän kirjoittaja tuo selkeästi esiin. Hän paikantaa itsensä ei ajallisesti vaan mentaalisesti ja kulttuurisesti osaksi tutkimuksen kohdetta.

Yhtäältä Lähteenmäki selvittää ja analysoi pohjoisen liitosalueen yhteiskunnallisia ja henkisiä oloja, toisaalta hän arvioi sen rajankäyntejä ja eteläjohtoisen keskushallinnon toimia Suomen sodasta Ruotsi–Venäjä-rijasulkuun. Ajallinen painopiste on vuosien 1808–89 välisessä vaiheessa. Alueeseen, jolla liitosajankohdalla asui vajaat 10 000 ihmistä ja tarkasteluajankohdan loppulla noin 25 000 ihmistä ja jonka pinta-ala oli noin 120 000 neliökilometriä, kuuluivat Tornion kaupunki sekä Alatornion (ja Karungin), Ylitornion (ja Turtolan), Muonionniskan (ja Kolarin), Enontekiön, Kittilän, Sodankylän, Inarin ja Utsjoen pitäjät. Huomattava osa nykyistä Lapin lääninä jää siis tarkastelun ulkopuolelle.

Tutkimuksen rakenne seuraa varhaisempien tutkimusmatkailijoiden kulkureittejä Pohjoiskalotilla. Matka alkaa Tornion ja jatkuu Tornionjokilaaksoa ja Muonionjokivartta ylös Norjan puolelle Skibot-

niin, Lyngen- ja Alta-vuonolle. Sieltä palataan Enontekiön kautta alas Kittilään ja Sodankylään. Tästä jatketaan Inarin ja Utsjoen kautta Etelä-Varankiin ja Venäjän Lappiin Kuolan niemimaalle.

Lähteenmäen tarkastelunäkökulmat varsin runsaaseen lähdeaineistoon avautuvat ”vallan keskus ja rajaseutu -diktomian” ja sen tietoisien purkamisen, rahvaan vaikuttamismahdollisuuksien tarkastelun sekä lähinnä saamentutkimuksen etnisen diskurssin ja siinä kirjoittajan mielestä yksipuolistikin eläneen kolonialismin puheen kyseenalaistamisen kautta. Käsittääkseni Lähteenmäki ei kuitenkaan tutkimuksessaan esitä, että saamelaiset eivät olisi joutuneet virkavalan sorto- ja sulauttamistoimien tai uudisraivaajien syrjinnän kohteeksi. Sen sijaan hän pyrkii tekemään näkyväksi ja käsitteellistämään myös muita alistamisen ja vuorovaikutuksen mekanismeja, ajassa ja tilassa siirtyviä rajalinjoja tai muuttuvia konfrontaatioita, jotka omalta osaltaan ovat olleet muovaamassa Lapin historiaa, lappilaisia identiteettejä ja mentaliteetteja.

Hän tuntuu tavoittelevan autonomian ajan Lapin historiaan näkökulmaa, josta käsin paikallisen rahvaan – saamelaisten, kveenien, norjalaisten, ruotsalaisten ja suomalaisten – asemaa, asentoa ja strategioita suhteessa maalliseen ja hengelliseen virkamiesvaltaan sekä toisiinsa voitaisiin tarkastella paitsi monisärmäisesti ja kokonaisvaltaisesti myös jaetun ymmärryksen valossa ja ehkä jopa yhteismitallisilla käsitteillä. Itse asiassa Lähteenmä-

ki nostaa esiin ne lukuisat ”rajamaan identiteetit” (käsite on Oulun yliopiston saamelaisen kulttuurin professorin Veli-Pekka Lehtolan väitöskirjassaan esittämä), jotka hyvin leimallisella tavalla ovat olleet ja ovat edelleen lappilaista arkea.

Oleellinen näkökulmavalinta on se, että Lähteenmäki katsoo Suomen Lapin muotoutumista nimenomaan Pohjoiskallio-kontekstissa. Ilman tätä viitekehystä ei hänen mukaansa Suomen Lapin oloja 1800-luvun alkupuolella voida ymmärtää – tai ainakin vastaukset esitettyihin kysymyksiin olisivat toisenlaisia. Painopiste on suomea puhuvan kansan arkipäivän historiassa. Niinpä tarkastelun kohteena Suomen Lapin lisäksi ovat Ruotsin Norrbotten, Pohjois-Norjan Ruija ja Kuolan niemimaa suomalaisten siirtolaisten asuinpaikkoina. Mikrotason kertomuksista ja demografisista suhdannevaihteluista hahmottuu useiden erilaisten yhteisöjen erilaisia kohtaamisia, alistamista ja mitätöimismekanismeja mutta myös vuorovaikutusten verkostoja ja kipeitäkin selviytymisstrategioita esiin nostava kokonaistulkinta.

Ymmärtääkseni Lähteenmäen tutkimuksen keskustelunäänensävy ja tutkimusasetelman painotukset tarjoavat mahdollisuuden monensuuntaiseen dialogiin. Kaikki eivät näytä jakavan tätä tulkintaa; omassa *Kalevan* yleisönosastokirjoituksessaan esimerkiksi Oulun yliopiston tutkija Aslak Aikio leimasi tutkimuksen pelkäksi ”kansallispoliittiseksi pamfletiksi”.

Yhtä kaikki Maria Lähteenmäki on tehnyt ison työn va-

kuuttavan, jopa massiivisen lähdeaineiston parissa. Niin massiivisen, että enempi tai vähempi ilmeisiä virheitä on päässyt joukkoon. Yksittäisiin aukkoihin ja lipsahduksiin vetoamalla voidaan tietysti niin haluttaessa kyseenalaistaa koko tutkimuksen perimmäinen uskottavuus, mutta nähdäkseni se tässä tapauksessa olisi hedelmätön yritys.

Synteessissään Lähteenmäki nostaa esiin kolme ilmiötä, jotka ”nousevat tekstistä tarinoiden, dokumenttien ja taulukoiden lomasta”: suomalaisen ekspansion Pohjoiskallion, saamelaisten ja uudisasukkaiden kohtelun ja Lapin väestön vuorovaikutusverkostot. Kysymys siitä, miten tähän raamiin sijoittuvat saamelaiset alkupe räisväestöt, suomalaiset uudisasukkaat, Norrbottenin ja Petsamon suomalaiset, Ruijan kveenit, suomalaistuneet saamelaiset uudisraivaajat tai saamelaistuneet suomalaiset, on nostettu haastavana esiin. Kaikkia vastauksia ei ole annettu; toivottavasti tuleva keskustelu tuo aiheeseen sitä monipuolista ja kokonaisvaltaista valaistusta, jota pohjoisen kulttuurin ja yhteiskunnan menneisyydestä, nykyisyydestä ja tulevaisuudesta kiinnostunut (tutkija)yhteisö kaipaa.

Kirjansa viimeisessä luvussa Maria Lähteenmäki viittaa Mathias Alexander Castrénin *Kuvauksia Kemian pitäjän taloudesta ja luonnosta* -teoksen esipuheeseen. Siinä todetaan Lapin taloudellisen valveutumisen johtaneen siihen, että ”olosuhteet, joihin ennen oli halveksittu koskea, saivat nyt ihmeteltävän suurta huomiota osakseen ja sivistynyt sääty

temmattiin tieteessään eristyneestä asemasta jokapäiväisen elämän palvelukseen”.

Näin myös kirjoittaja – pohjoisentutkimuksen pohjoiseen näkökulmaan eksplisiittisesti sitoutuneena – näyttää itse tempautuneen.

Marja Tuominen